

Ahmed Ağaoğlu'nun Vefatının Türk Basınına Yansımaları

Ferdi Çiftçioğlu*

ORCID: 0000-0002-3233-9012

Öz

Tarihte önemli şahsiyetlerin vefatları, yaşadıkları bölgede ve ülkede bazen de dünyada yankı uyandırmıştır. Türk dünyasının önemli mütefekkirlerinden Ahmed Ağaoğlu'nun vefatı da, Türkiye'yi ve Türk Dünyasını derinden etkilemiştir. Zira dönemin gazeteleri incelendiğinde, sadece Ahmed Ağaoğlu'nun vefat haberlerine değil, vefat haberi ile birlikte hayatı, mücadelesi, ona dair düşünceleri ve hatıralarına da geniş ölçüde yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda dönemin Son Telgraf, Tan, Ulus, Cumhuriyet, İkdam, Son Posta ve Yeni Sabah gazeteleri incelenmiştir. Bu çalışmada, dönemin gazetelerinden yola çıkılarak, Ahmed Ağaoğlu'nun vefatının Türk kamuoyu tarafından nasıl karşılandığını ve yine Ahmed Ağaoğlu'nun hayatına dair bilinmeyenleri ortaya çıkarabilmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Basını, Ahmed Ağaoğlu, Kamuoyu, Vefat

Gönderme Tarihi: 19/09/2018

Kabul Tarihi:20/10/2018

* Dr.,Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-Posta:
ferdiciftcioglu@cbu.edu.tr

The Reflections Of Ahmed Agaoglu's Death On The Turkish Press

Abstract

The deaths of the important personalities in history have repercussions in the region and country and sometimes in the world. The death of Ahmed Agaoglu who is an important thinker of the Turkish world, has a profound impact on Turkey and Turkish world. When the newspapers of the period are examined, it is seen that not only Ahmed Agaoglu's death but also his life, struggle, thoughts and memories are given place in a wide range with together the news of his death. In this context, Son Telgraf, Tan, Ulus, Cumhuriyet, Ikdam, Son Posta and Yeni Sabah newspapers of the period are examined. In this study, it is aimed to reveal how the death of Ahmed Agaoglu were met by the Turkish public and to reval the unknowns about Ahmed Agaoglu's life.

Keywords: Turkish Press, Ahmed Ađaoglu, Public Opinion, Death.

Received Date: 19/09/2018

Accepted Date: 20/10/2018

Освещение смерти Ахмеда Агаоглу в турецкой печати

Резюме

Утрата значимых для истории личностей часто находила отклик не только в их стране, но и во всем мире. Смерть одного из великих мыслителей тюркского мира Ахмеда Агаоглу также не обошлась без глубокого влияния на Турцию и весь тюрский мир. Так, при исследовании газет того периода наряду с новостью об его кончине можно встретить также статьи о его жизни, воспоминаниях, о политической борьбе, которую он вел, и его размышлениях о ней. В связи с этим было проведено исследование таких периодических изданий, как «Сон Телеграф», «Тан», «Улус», «Джумхуриат», «Икдам», «Сон Поста» и «Йени Сабах». Целью данной статьи является с помощью исследуемой периодики раскрыть, как турецкая общественность встретила смерть Ахмеда Агаоглу, и представить некоторые все еще неизвестные факты из его биографии.

Ключевые слова: турецкая печать, Ахмед Агаоглу, общество, кончина.

Получено: 19/09/2018

Принято: 20/10/2018

Giriş

Türk tarihinin önemli mütefekkirlerinden Ahmed Ağaoğlü, 1869 yılında Azerbaycan'ının Karabağ vilayetinde dünyaya gelmiştir. Fikir ve aksiyon adamı olarak Türk irfanına büyük hizmetler sunan Ağaoğlü, son derece iyi bir tahsile sahip bir muharrirdi. Ağaoğlü üniversite yıllarında, milliyetçilik fikrinin ideologlarından olan hocası Ernest Renan'dan, Fransa'da tanıştığı Cemâleddin-i Afgâni'den ve siyasi olarak da Ahmed Rıza'dan etkilenmiştir¹. Ağaoğlü'nun Fransa'da geçirdiği yıllara müteakip, Fransız İhtilâli'nden ve ihtilali oluşturan kültürel, siyasi, fikri yapılardan etkilendiğini söylemek mümkündür². 1884 yılında Fransa'dan Azerbaycan'a dönen Ağaoğlü, burada İrşad ve Füyuzat adlı gazeteleri çıkarmıştır. Ahmed Rıza Bey'in kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı Şûrâ-yı Ümmet'e yazılar yazmıştır. Rusya'da Müslümanların birliğini sağlamaya yönelik faaliyetlerini sürdürürken, Çarlığın baskısına dayanamayarak 1909 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmiştir. O yıllarda çıkan çeşitli gazete ve dergilere yazdığı yazılarda Türkçülükle İslam'ın çelişmediği fikrini savunmuştur. Lisan noktasında da Arapça, Farsça, Rusça ve Fransızca dillerine hâkim olan Ağaoğlü, yerli ve yabancı dilde birçok önemli eserler meydana getirerek kendisinden sonra yetişen kuşakları da etkilemeyi başarmıştır³. Bir süre Darülfünûn'da Rusça ve Türkçe dersler veren Ağaoğlü, 1914 yılında Afyonkarahisar mebusu seçilmiştir⁴.

Ağaoğlü, mütarekede İngilizler tarafından Malta'ya götürülmüş, oradan döner dönmez Milli Mücadele'ye katılmıştır. Bu defa aynı yola kalemi ve resmi vazifeleriyle, zaferden sonra profesörlük ve milletvekilliği ile devam etmiştir. Cumhuriyet devrindeki mücadelesi Batı medeniyetinde olduğu gibi insan hak ve hürriyetini koruyan devlet kavramı üzerinedir. Bütün çalışmalarında millete dayanan devlet görüşünü, ferdin hak ve hürriyetlerini koruyan devlet diye benimsemiş, her vazifenin karşısında bir hak vardır tezini savunmuştur⁵. Böylelikle Türk siyasi hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkasının ikinci adamı olarak görev yapan Ahmed Ağaoğlü, içtimai ve politik alanda hem milliyetçi hem de bireyci yaklaşımı savunarak Türkiye'de klasik liberalizmin öncülerinden olmuştur⁶. Siyasi hayata girdikten sonra Kars mebusluğu da yapan Ağaoğlü, aynı zamanda Türk

¹ Samet Ağaoğlü, Babamın Arkadaşları, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s.7.

² Nuri Yüce, "Ağaoğlü Ahmed (1869-1939) Türk Gazetecisi ve Siyaset Adamı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:1, s. 464-465.

³ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1939, "A. Ağaoğlü'nun kendi eline yazdığı hayatı", s. 5.

⁴ Ağaoğlü, Babamın Arkadaşları, s.7,8.

⁵ Ahmet Ağaoğlü, Üç Medeniyet, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s.16.

⁶ Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 204.

Ocakları'nın ileri gelen mütefekkirlerinden biriydi⁷. Ağaoğlu, Türk sosyolog Ziya Gökalp tarafından ileri sürülen ve Kemalizm'in doktrin olarak benimsediği toplumcu, halk temelli milliyetçilik anlayışına açıktan muhalefet etmiştir. Gökalp'in "fert yok, cemiyet var; hak yok, vazife var" şiarına karşı olan Ağaoğlu, "fertsiz cemaat olmaz, haksız da vazife olmaz" diyerek muhalif duruşunu sergilemiştir. Türk milliyetçisi münevver Ağaoğlu, dönemin müesses nizamını yer yer eleştirerek toplumsal alanlarda merkezden çevreye doğru uygulanan bazı devletçi uygulamalara da karşı çıkmıştır⁸. Ahmed Ağaoğlu milliyetçi-liberal duruşunu muhafaza ederek vefat ettiği 1939 yılına kadar dönemin tek parti iktidarının mutlak devletçi yapısına karşı muhalif olma özelliğini sürdürmüştür⁹.

Ağaoğlu'nun hayatı, eserleri, fikir hayatı, dine bakış açısı vb. yazılabilecek pek çok konu bulunmaktadır. Onun çok yönlü kişiliği, yazın hayatını da çeşitlendirmiştir. Esasen bahsi geçen konuların çoğu literatüre kazandırılmıştır. Bu bağlamda bunlara tekrar değinmek çalışmamızı yinelemekten öteye götürmeyecektir. Bizim temas etmek istediğimiz nokta, ömrünün büyük bir bölümünü çeşitli gazetelerde yazılar yazmakla geçiren Ağaoğlu'nun vefatına gösterilen ilgiyi ortaya koymak olmuştur. Bu bir nevi Ağaoğlu'na gösterilen vefanın satırlara dönüşmüş halidir.

Ahmed Ağaoğlu'nun Vefatının Türk Basınına Yansımaları

Hayatı hakkında yukarıda kısa bir malumat verdiğimiz Ağaoğlu, yaşamının büyük bir bölümünü yazıya ayırmıştır. Uzun yıllar çeşitli gazetelerde başyazarlık yapmış, devlet meseleleri, toplumu ilgilendiren konular ve siyasi alanlardaki düşünceleri dönemin basın hayatında yer bulmuştur. Hayatında büyük yer verdiği basın yayın faaliyetleri, onun vefatı üzerine bu kez Ağaoğlu'nu konu edinmiştir. Ağaoğlu'nun vefat haberi dönemin basın hayatında büyük yer bulmuştur. Ağaoğlu, 26 Eylül 1914 yılında Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde İsmail Gaspıralı'nın vefatından duyduğu derin üzüntüyü ifade etmiş¹⁰, yirmi beş yıl aradan sonra benzer ifadeler kendisi için gazete sayfalarında yer almıştır. Dönemin şair ve yazarlarından Mehmet Nurettin Artam, Ağaoğlu'nun İsmail Gaspıralı'nın ölümü üzerine Türk Yurdu mecmuasında bir makale kaleme aldığını ve bu makalede Gaspıralı'nın ölümünden duyduğu üzüntüyü ifade ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Artam, kendisinin de İsmail Bey kadar mücadeleci ve

⁷ Füsun Üstel, İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 338,339.

⁸ Taha Akyol, "Liberalizm ve Milliyetçilik", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Cilt: 4, s. 736,737.

⁹ Simten Coşar, "Ahmed Ağaoğlu", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Cilt: 7, s. 236.

¹⁰ "İsmail Gasprinski Bey", Tercüman-ı Hakikat, 27 Eylül 1914, s. 2; Ulus, 21 Mayıs 1939, s. 2.

zinde olduğunu, ölüm haberini onun yirmi beş sene önce duyduğu duyularla karşıladıklarını ifade etmiştir¹¹.

Ağaoğlu'nun 19 Mayıs 1939 tarihindeki vefatını dönemin gazetelerinden Son Telgraf Gazetesi, Bürhan Cevat'ın kaleminden "*Acı Bir Kayıp*" başlığıyla duyurmuştur. Cevat, "*Ahmed Ağaoğlu dün sabah gözlerini hayata yumdu. Bu, Türk münevverleri, Türk Matbuatı için acı bir kayıptır*" ifadelerine yer vermiştir. Ayrıca Cevat, Ağaoğlu'nun on günden beri rahatsız olduğunu fakat enerji ve zekâsını ölünceye kadar çalıştırdığını ifadelerine eklemiştir. Ağaoğlu'nun yeni bir makalesini gazete sayfalarında ararken ölüm haberi ile karşılaşmanın, Cevat ve basın camiası için ne acı bir sürpriz olduğunu dile getirmiştir. Ağaoğlu'nun kıymetli bir hukuk profesörü, erbab bir gazeteci, vatanperver bir insan olduğu kadar, dürüst, faziletli bir vatandaş olduğunu söylemeden de geçmemiştir. Cevat, son olarak onun ölümü karşısında, şahsiyetine karşı duyulan umumi takdir hislerini ifade etmeyi kendine vazife edindiğini belirtmiş ve yazısını tamamlamıştır¹².

Cumhuriyet Gazetesi Ağaoğlu'nun vefat haberine "*Acıklı Bir Kayıp*" başlığıyla birinci sayfada yer vermiştir. Gazete çalışanları, düşünür ve yazar arkadaşları, Ahmed Ağaoğlu'nun ölümünü büyük bir üzüntüyle haber aldıklarını ifade etmişlerdir. Zaten birkaç gün evvel karaciğer ihtilatından gelen bir kalp zaafının onu büsbütün kuvvetten düşürerek yatağa serdiğini ifadelerine eklemiştir. Ayrıca Ağaoğlu'nun yıllardan beri nefes darlığından da ıstırap çektiğini ve zaman zaman geçirdiği krizlerle dostlarını endişeye düşürdüğünü gazetede yazıya eklemiştir. Ayrıca gazete Ağaoğlu'nun vefatı için ayırdığı köşede, onun dün öğleye doğru son dakikalarının yaklaştığının anlaşıldığını ve başucuna toplanan çocuklarına: "*Ölümün tabii bir hadise olduğunu düşünerek teessüre kapılmamalarını ve daima müttehid kalmalarını*" tavsiye ettikten sonra, büyük bir sükûnet içinde hayata gözlerini kapadığına yer vermiştir¹³. Vefat haberinin devamında (gazetenin 3. sayfasında) Ağaoğlu'nun doğumundan-vefatına hayatından kesitler sunulmuştur.

Dönemin bir diğer gazetesi İkdam Gazetesinde de Cumhuriyet Gazetesinde olduğu gibi Ağaoğlu'nun vefat haberine yer verildikten sonra devamında "*Ağaoğlu'nun Şahsiyeti*" başlığı altında yaşamı anlatılmaktadır. Fakat İkdam Gazetesinin Ağaoğlu'nun vefatı ile ilgili yazı ve haberlere dönemin diğer gazetelerine göre daha fazla yer ayırdığı görülmektedir.

¹¹ Ulus, 21 Mayıs 1939, s.2.

¹² Son Telgraf, 20 Mayıs 1939, s.8.

¹³ Cumhuriyet, 20 Mayıs 1939, s.1. devamı sayfa 3'te.

Bunda Ağaoğlu'nun bu gazetede başyazarlık yapmasından kaynaklandığı kuvvetle muhtemel gözükmektedir. 20 Mayıs 1939 tarihli gazetenin birinci sayfasında “*Elim Bir Ziya*” başlığıyla, büyük Türk âliminin vefat haberi yer almıştır. Haberde, büyük mütefekkir, profesör ve muharrir Ahmed Ağaoğlu'nun vefat ettiği, Türkçülük akımının öncüsü, İstanbul ve Ankara Hukuk fakültelerinin değerli akademisyeni, birçok gazete çalışanının hocası ve matbuatın en münevver kalem adamlarından birinin kaybedildiği duyurulmuştur¹⁴. Yine aynı gün ve aynı sayfa (ilk sayfa), “*Suya Sabuna Dokunmadan*” başlığıyla gazete Ağaoğlu'nun hayatıyla ilgili kesitlere yer vermiştir. Gazete, okuyucuları ile fikir ve tahrir ailesinin en önemlisi kabul edilen Ağaoğlu'nun ebedi kaybını bildirmenin verdiği derin üzüntüyü paylaşmaktadır. Ayrıca gazete Ağaoğlu'nun yalnız İkdam ailesinin değil aynı zamanda bütün Türk irfan ailesinin sayılı rehber ve mürşitlerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Devamında ise genç yaşından ömrünün sonuna kadar kendisine en büyük ideal edindiği Türkçülük yolunda büyük bir imanla çalıştığı, mücadele ettiği ve bu yolda muvaffak olduğu bilgilerine yer verilmiştir. Bunun yanında Ağaoğlu, Osmanlı-İslam markalı meşrutiyetin ilanından sonra ilk defa memlekette Türkçülüğü büyük ve milli mefkûre olarak neşretmeğe çalışan birkaç kişiden biri olarak gösterilmiştir. Bu uğurda haysiyetle, senelerce muhtelif gazetelerde, mecmualarda, Türk Ocağı'nda ve Türk Yurdu'nda, bilhassa üniversite ocaklarında Ziya Gökalp ile beraber büyük bir cereyanın ilk müjdecilerinden biri olarak gösterilmenin hakkını verdiği, gazetede yazıda ifade edilmiştir¹⁵.

Ağaoğlu'nun vefat haberini ilk sayfasına taşıyan gazetelerden bir diğeri ise Tan Gazetesidir. Gazetede, “*Ahmed Ağaoğlu'nu Kaybettik*” başlığı altında bir müddetten beri rahatsız bulunan Ağaoğlu'nun yetmiş yaşında hayata gözlerini yumduğunu üzüntüyle öğrenildiği belirtilmiştir. Bu acı kaybın her kesimde üzüntüye yol açtığı da vefat haberine ilave edilmiştir¹⁶. Gazetede haberin devamında, dönemin diğer gazeteleri ile benzer şekilde Ağaoğlu'nun hayatı anlatılmaktadır. Haberin son kısmında ise yine Ağaoğlu'nun vefatıyla ilgili düşüncelere yer verilmiştir. Bu düşünceler arasında, Meşrutiyetin ilanından beri basın hayatında onun kadar çok yazı yazmış, çeşitli gazetelere onun kadar çok makale yetiştirmiş yazara rastlanmadığı ifadesi en dikkat çeken ifadeler arasındadır. Ağaoğlu'nun bu becerileri yanında, doğu ve batının dört beş dilini bilmesi sayesinde geniş malumatlı bir gazetecilik yaptığı da onun vasıflarına eklenmiştir. Hala basılmamış altı tane eserinin daha bulunduğu, onların da yakında basılacağı

¹⁴ İkdam, 20 Mayıs 1939, s.1.

¹⁵ İkdam, 20 Mayıs 1939, s.1.

¹⁶ Tan, 20 Mayıs 1939, s.1.

bilgisine de yer verilmiştir. Gazete, yazının sonunda Ağaoğlü'nun ölümünün memleket için cidden çok büyük bir kayıp olduğunu dile getirmiş, kederli ailesine taziyeler sunmuştur¹⁷.

Ağaoğlü'nun vefat haberine geniş yer veren dönemin bir diğer basın organı Tan Gazetesidir. Gazete 20 Mayıs 1939 tarihli ilk sayfasında Ağaoğlü ile ilgili haber ve duyurulara yer vermiş, beşinci sayfasında bunlara ilave yapmıştır. Gazete çalışanları “*Günün Meseleleri*” başlığıyla Ağaoğlü'nun vefatından duydukları üzüntüyü satırlara aktarmışlardır. Gazetenin başyazarı olması muhtemel birisi tarafından kaleme alınan yazı, üzüntünün boyutunu ortaya koymuştur. Yazıda, dün matbaaya gelir gelmez acı haberi alınca babasını kaybetmiş kadar üzüldüğünü, yirmi beş seneden beri Ağaoğlü'nun onun için bir baba ve hoca olduğunu ifade etmiştir. Devamında Ağaoğlü'nun dönemin gençlerine Türk Ocağında milli duyguları aşıl原因, onlara fikir hayatının zevkini tattıranlardan biri olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca çeşitli yazı ve konferanslarıyla esasen bir nesle babalık ettiği ifadelere eklenmiştir. Vefatı ile sadece arkasında beş çocuğunu değil bütün bir nesli yetim bıraktığı düşüncesi de yazıda yer verilmiştir.

Tan Gazetesi'nin okuyucularıyla Ağaoğlü hakkındaki paylaştığı bilgiler bunlarla sınırlı değildir. Gazete, Ağaoğlü'na ayırdığı bölümde onun hayata gözlerini kapayınca kadar genç kalmış bir âlim olduğunu, son zamanlarda çevresinde toplanan beş on gençle yaptığı tartışmanın ise en büyük zevki haline geldiğini belirtmiştir. Hayatından kesitlerini anlatmaya devam eden gazete, Ağaoğlü'nun Ankara'dan İstanbul'a geldikten sonra uzun müddet yalnız kaldığını okuyucularıyla paylaşmıştır.

Ağaoğlü için ihtiyarlık devri en zor dönem olmuştur. Keza konuşamıyor, yazamıyor, tartışamıyordu. İhtiyarlık istediği gibi dışarı çıkmasına da müsaade etmiyordu. Fakat ölümünden bir hafta öncesine kadar yazı yazmayı sürdürdüğü, bu bakımdan hayata gözlerini mesut olarak kapadığı, gazetenin okuyucuya verdiği bilgiler arasında yer almıştır. Devamında yine Ağaoğlü hakkındaki düşünceler dile getirilmiştir. Gazeteye göre; Ağaoğlü eserini yapmış, memleketine borcunu ödemiş, çocuklarının her birini ayrı bir kıymet halinde yetiştirerek memlekete hediye etmiş ve rahat döşegine mesut olarak uzanmıştır. Fakat vatan onun ölümü ile büyük bir evladını kaybetmiştir. Bu kayıp, onun öz çocukları kadar, bütün memleket çocuklarına da gözyaşı döktürmüştür¹⁸.

¹⁷ Tan, 20 Mayıs 1939, s.1.

¹⁸ Tan, 20 Mayıs 1939, s.5.

Son Posta Gazetesi, Ağaoğlu'nun vefat haberini “*Ağaoğlu’nu Kaybettik*” başlığıyla; “*Kıymetli ilim adamlarımızdan ve tanınmış muharrirlerimizden Ağaoğlu Ahmed dün sabah hayata gözlerini yummuştur. Ağaoğlu, ölümü ile irfan hayatımızda mühim bir boşluk bırakmıştır*”¹⁹ ifadeleriyle duyurmuştur.

Ağaoğlu'nun vefat haberini sayfaların taşıyan gazeteler arasında Ulus Gazetesi, Ağaoğlu'nun vefat haberine ikinci sayfada “*Acı Bir Kayıp*” başlığıyla yer vermiştir. Ayrıca haberin devamında dönemin diğer gazeteleri gibi Ulus Gazetesi de Ağaoğlu'nun hayatından kesitler sunmuştur. Fakat diğer gazetelerden farklı olarak gazetede, Ağaoğlu'nun hastalık dönemleri biraz daha detaylı olarak anlatılmış ve hangi hastalıkların onu ölüme götürdüğü detaylarına yer verilmiştir²⁰.

Tüm bu vefat haberleri sonunda, 21 Mayıs 1939 tarihinde Ağaoğlu'nun cenazesi büyük bir merasimle kaldırılmıştır. Dönemin birçok gazetesi cenaze merasimini benzer ifadelerle sayfalarına taşımıştır. Sabah erkenden Ağaoğlu'nun evinin içinin ve bahçesinin son vazifelerini yapmaya gelen insanlarla sevenlerinin göndermiş olduğu çelenklerin doldurduğu gözlemleri anlatılmıştır²¹. Cenazeye katılanlar arasında Vali Lütfi Kırdar, Fethi Okyar, İstanbul'daki mebuslar, elçiler, eski vekiller, üniversite profesörleri, bütün matbuat erkânı, dostları ve arkadaşları bulunmaktadır. Cenazede bir kıta asker ve Çapa kız mektebi talebeleri de yer almıştır²². Cenaze, saat 11.15'te evin önündeki antreye indirilmiş, burada yapılan kısa dini merasimden sonra eller üstünde Teşvikiye camiine götürülmüştür²³. Saat 12.30 da namazı kılındıktan sonra, cenaze yine eller üstünde Yeriköy kabristanına kadar götürülmüş ve orada hazırlanan mezarına gözyaşları arasında indirilmiştir²⁴. İkdam, Tan, Ulus, Cumhuriyet ve Yeni Sabah gazeteleri Ağaoğlu'nun cenaze törenini ve defnedilme haberini sayfalarına taşımışlardır. Merhumun defin merasimi sona erdikten sonra merasimde bulunan Peyami Safa, İsmail Habib (merhumun arkadaşı), Dr. Fethi, Üniversite Edebiyat Fakültesi doçentlerinden Ahmed Caferoğlu ve üstadın Malta arkadaşlarından B. Cemal birer konuşma yapmışlardır. Cenaze

¹⁹ Son posta 20 Mayıs 1939, s.3.

²⁰ Ulus, 20 Mayıs 1939, s.2.

²¹ Tan, 21 Mayıs 1939, s.10; Ulus, 21 Mayıs 1939, s.1; Cumhuriyet, 21 Mayıs 1939, s.1.

²² Tan, 21 Mayıs 1939, s.10; Ulus, 21 Mayıs 1939, s.1; Cumhuriyet, 21 Mayıs 1939, s.1; Yeni Sabah, 21 Mayıs 1939, s.1 ve 3.

²³ Ulus, 21 Mayıs 1939, s.1; Cumhuriyet, 21 Mayıs 1939, s.1.

²⁴ Tan, 21 Mayıs 1939, s.10; Ulus, 21 Mayıs 1939, s.1; Cumhuriyet, 21 Mayıs 1939, s.9; Yeni Sabah, 21 Mayıs 1939, s.3.

merasimine katılanlara hitaben konuşmacılar, kaybın Türk ilmi, edebi ve milli hayatı için ne kadar büyük olduğuna dikkat çekmişlerdir²⁵.

Törene katılanlara ilk konuşmayı Peyami Safa yapmıştır. Safa:

“Ağaoğlu Ahmed Bey, büyük müürşid seni daima arzu ettiğin serbest insanlar ülkesinden, idealin olan Tanrı dağına bırakıyoruz” demiş ve büyük üstadın iki cephesi olduğunu milliyetçi ve Türkçü Ağaoğlu'nun ideali olan bu gayenin tahakkuku için bu hareketlerin başladığı günden son nefesini verinceye kadar bu yolda iştihak ve heyecanın çalıştığını kaydederek büyük bir insan olan Ağaoğlu'nun fikir hürriyeti için, haksızlığa mani olmak için sönmeyen bir enerji ile mütemadiyen çalıştığına tebarüz ettirmiştir.

Safa sözlerini, *“Sen susmayı bir cürüm addederdin. Fakat tabiat karşısında sustun. Bende aynı tabiat karşısında sözlerime devam edemeyerek susuyorum”* diyerek sonlandırmıştır.

Peyami Safa'dan sonra üstat İsmail Habip söz almıştır. Habip, Ağaoğlu'nun eğitici, yazar ve profesör olarak birçok talebe yetiştirdiğini, sonunda bir inkılap adamı olarak inkılabı iştirak ettiğini işaret etmiştir. Fakat bütün bunların yanında onun en önemli vasfının volkan gibi taşan bir karakteri olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca onun şahsının aynı zamanda bir ışık olduğunu ve bu ışığın nesiller tarafından birbirlerine aktarılacağını söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Üniversite doçentlerinden Caferoğlu ise, Ağaoğlu'nun Azerbaycan'daki faaliyetlerinden bahsetmiş ve onun en büyük gayesinin Azerbaycan Türkleri ile memleketimiz arasında hakiki bir birleşme sağlamak olduğunu törendekilere duyurmuştur.

Ağaoğlu'nun Malta arkadaşlarından B. Cemal, Bekirağa bölüğünden başlayarak Malta'dan kurtuluş gününe kadar yanında yaşadığı üstadın hatıralarından bahsetmiş ve onun en ümitsiz ve karamsar zamanlarda bile zerre korkmadığını ve arkadaşlarına daima kuvvet verdiğini, korkmanın ve umutsuzluğun hiç de doğru olmadığı üzerinde durduğunu anlatmıştır²⁶.

Dönemin gazetelerinden anlaşıldığı üzere, Ağaoğlu'nun vefatı akrabalarını, sevenlerini, dostlarını, arkadaşlarını derinden etkilemiştir. Fakat kendinin de ifade ettiği gibi ahirete intikalinde bahtiyar olarak gözlerini kapamıştır. Keza ona duyulan saygı, sevgi ve vefa yaşamının son anına kadar devam etmiştir, etmektedir. Çünkü onun zaman kavramını etkisiz bırakan düşünceleri, nesillerce devam etmiştir.

²⁵ Tan, 21 Mayıs 1939, s.10; Ulus, 21 Mayıs 1939, s.1; Cumhuriyet, 21 Mayıs 1939, s.1.

²⁶ Yeni Sabah, 21 Mayıs 1939, s.3.

Ahmed Ağaoğlu Üzerine Düşünceler

Ağaoğlu'nun ebediyete uğurlanmasının ardından, ondan doğan boşluğu dile getiren birçok aydın ve yazar, düşüncelerini gazete sayfalarına taşımıştır. Türk basınının önemli isimlerinden Sabiha Zekeriya Sertel Ağaoğlu hakkında; “*Ağaoğlu Ahmed'i tek bir kelime ile ifade etmek icap ederse “insan” onun üzerine biçilmiş bir kalıptır*” ifadelerini kullanmıştır. Devamında Ağaoğlu'nun, yetmiş seneyi dolduran hayatı içinde, fikirleri, hisleri, kanaatlerinin, kendi içine sığmayan enerjisi gibi, bu küçük sütuna da sığdırılmayacağını eklemiştir. Fakat Sertel'e göre onun en farklı özelliği insanlığa, hür insana, yüksek bir insanlığa olan aşkı ve hasretidir. Ayrıca en büyük zevk duyduğu entelektüel hayatta ve mücadelede, bir kanaat olarak, bir ideal olarak benimsediği demokrasiyi, hayatının son dakikasına kadar sarsılmadan müdafaa ederken, kanaatine zıt fikirlere karşı gösterdiği müsamahada çizgisini aşmadığı Sertel'in dikkat çektiği bir başka noktadır. Ona göre Ağaoğlu, insanlar için hayalî bir cennet, birbirine fenalık etmeyen, birbiri için yaşayan, yeryüzündeki insanları birbirine fazilet bağlarıyla bağlayan bir âlem hayal etmekteydi. Sertel yazısının devamında Ağaoğlu'nun bütün yaşamının bu âlem için geçtiğini, yeryüzünü kaplayan ihtirasların, didişmelerin kinini içinde taşımış, son dakikasına kadar kalemını ve dilini, bütün heyecanı ve enerjisiyle bunun müdafaasına ayırdığını da belirtmiştir. Sertel yazısını tamamlarken, Ağaoğlu'nun dediği gibi, “*yetmiş senelik perde indiği zaman*”, arkasında bir saniye kanaatlerini maddi menfaatlere feda etmeyen, boyun eğmeden ölen bir insan bıraktığı düşüncesini açıklamıştır. Sertel'e göre, yüksek karakter ve moralin savunucusu Ağaoğlu, iğrenç menfaatlerin karşısında idealini sapa sağlam gönlünde taşımış bir fert gibi vicdan huzuru ile ölmüş bahtiyar bir ölüdür. Sertel yazısına son verirken kıymetli bir entelektüel ve büyük bir insanı kayb ettiklerini de ifade etmiştir²⁷.

Dönemin şair ve yazarlarından Şükûfe Nihal ise, “*Elimizden Bir Kıymet Daha Uçtu*” başlığıyla Ağaoğlu'nun vefatı hakkında düşüncelerini dile getirmiştir. Nihal, Ağaoğlu'nun az rastlanan kıymetlerden olduğunu söylemiş ve eklemiştir: Âlim, çalışkan, mücadeleci, zeki, faydalı vb. vasıflarından öte, Nihal'in Ağaoğlu'nda kıymet verdiği yanı karakteridir. Ona göre Ağaoğlu, yaşadıklarıyla, çektikleriyle tam bir insan kavramını karşılıyordu. Keza O, yanmış, tutuşmuş, lâkin kül olmamış; yandıkça üzerindeki altın külçeleri büsbütün toplanmış bir hâkimdi. Uzun yıllar pazartesi akşamları Ağaoğlu anlatır, Şükûfe Nihal ve arkadaşları dinlermiş. Sohbeta gençler başlar fakat genelde Ağaoğlu devam eder ve o bitirirmiş.

²⁷ Tan, 21 Mayıs 1939, s.5.

Nihal ve arkadaşları için Ağaoğlu'nun her sözü bir inanış ve inandırış olmuş. Ara sıra hastalanıp yatağa düşse bile nadiren de olsa yatakta onları kabul edermiş. Konuşurken ara sıra küçük krizler geçirirmiş²⁸. Sohbet esnasında bir küçük şişeden aldığı geçici bir tedaviyle hiç bir şey olmamış gibi anlatmaya devam edermiş. Nihal'in gazetedeki bu anlatıları Ağaoğlu'nun vefat konusuna gelince farklı bir hal almıştır. Ağaoğlu'nun vefatıyla hayatta büyük bir kıymetin daha sustuğu gazete satırlarında yer almıştır. Nihal yazısının devamında ağlamaklı olarak yetmiş yıl önce, Karabağ'da parlayan ateşin, çok sevdiği bir kardeş yurtta toprağa indiğini ve söndüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Nihal Ağaoğlu'nun doktorunun onun için söylediklerini de okuyucularla paylaşmıştır. *“Doktor demiş ki: Tecrübe olunmuştur, büyük adamlar sükûnetle ölürlər. Ağaoğlu da böyle öldü. İstirabına rağmen son anına kadar şuuruna hâkim, mütevekkil ve sakindi. Korkmadı, korkutmadı; çocuklarına teselli verdi: “Siz de öleceksiniz; bu, mukadderdir; yapacağınız şey, iyi insan olmak ve birbirinizi sevmektir”.*

Vefatından bir hafta önce ziyaretine gittiklerini yazan Nihal, doktorun görüşmemesi ve yorulmaması gerektiğini söylemiş. Fakat Ağaoğlu hep Nihal ve arkadaşlarını sormuş, her haftaki dostlarını aramış. Nihal ve arkadaşları iyileşir de gideriz diye beklemişler uzun zaman. Bu defa haftası olmadan gittiklerinde Ağaoğlu'nun ebedi bir uykuya daldığını ifade eden Nihal, çocuklarının başında ağlamakta olduğunu satırlarına eklemiştir. Nihal, Ağaoğlu'nun tabutunun arkasından yürürken kıymetli ruhbilimci Mustafa Şekip ile geçen diyaloga da yazısında yer vermiştir. Mustafa Şekip'e soruyorum.

“-Nereye götürüyorsunuz, üstadı? Felsefeden, filozoftan yeni bir haber var mı?

Acı, acı gülüyor:

-Dine soralım, diyor.

Ya! Demek, asırların kafası boş yere yorulmuş!”

Şükûfe Nihal yazısının sonunda Ağaoğlu'nu beyaz bir derinliğe bıraktıklarını, kâinatın ışığı ve sesinden rahatsız olmasın diye üzerini sıkı sıkı örtüklerini dile getirmiştir. Ağaoğlu'nun sevenlerinin mezarı başında ağladıklarını ve her fani gibi onun da öldüğünü söylediklerini fakat onlara bıraktığı ışıkla ebedi hayata erdiğini haykırانların olduğunu yine Nihal'in gazetedeki yazısından öğrenmekteyiz²⁹.

Dönemin önemli yazar ve gazetecilerinden Peyami Safa, Ağaoğlu'nun vefatından duyduğu üzüntüyle Cumhuriyet Gazetesinde bir yazı kaleme almıştır. Yazısında Ağaoğlu'nun, babasından sonra en sevdiği insanlardan

²⁸ Tan, 21 Mayıs 1939, s.5.

²⁹ Tan, 21 Mayıs 1939, s.8.

biri olduğunu belirtmiştir. Vefat haberini geç haber aldığını, bu haberin ömründeki sayılı büyük kederlerden biri olduğunu ve bu yazıyı acele bir şekilde kaleme aldığını ifade etmiştir. Çok kısa sürede ve üzüntü veren durum karşısında bu yazının Ağaoğlu'na layık olmadığını, daha sonra gereken özenle ayrıca bahsedeceği haberini vermiştir.

Peyami Safa, Ağaoğlu'nun döneminde yazıları ve siyasi hayatı ile yeterince anlaşılamadığını düşünmektedir. Fakat onun düşünce ve ruh halini anlayanlar daha sonra kendilerini iki büyük aşkla temas halinde bulmuşlardır. Bunlardan biri Türk aşkı, diğeri insan aşkıdır. Safa, Ağaoğlu'nun hayatının bu iki aşk çerçevesinde şekillendiğini belirtmiş ve eklemiştir:

“Ahmed Ağaoğlu, Paris'te ve Londra'da doğmuş en büyük fikir adamı kadar zekâ çevikliğine ve müsamahasına sahipti; Erzurum'da ve Konya'da doğmuş en milliyetçi Türk kadar da Türk'tü. Onu Karabağ'ın ahund'ları (softaları) arasından kaçırarak Petersburg'a ve Paris'te okumağa, Fransız gazetelerinde yazmağa, Meşrutiyetten düne kadar da karasevda ile sevdiği Garp Türkleri arasında memleket davaları için coşmağa ve didinmeğe sevk eden bu iki aşktan başka neydi? Onun bir bakışı, kendisi ile aramdaki bazı fikir ve dava ihtilaflarını derhal eriterek beni bu aşkların sıcak ruh merkezi ile temasa getiren bir anlaşma davetiydi, kucaklaşmakla biterdi. Şimdi o sabahlara kadar süren münakaşalarımız, çığlıklarımız, kafaca ayrılıp buluşmalarımız, bütün o sevgi ve fikir toplantıları bir hatıradan mı ibaret? Ne müthiş şey” sözleriyle yazısını noktalamıştır³⁰.

20 Mayıs 1939 tarihli Tan Gazetesi'nde, Naci Sadullah'ın Ağaoğlu üzerine yazdığı iki yazı kaleme almıştır. Gazetenin altıncı sayfasındaki Sadullah'ın ilk yazısı “Ağaoğlu'nun Evinde Gördüklerim” başlığını taşımaktadır. Burada Ağaoğlu'nun Nişantaşı'ndaki evinde gördüklerini aktarmasının yanında, bu anlatımına duygularını da yüklemiştir:

“Nişantaşı'ndaki evin kapısından içeriye adımımı atarken, bir tabuta girer gibiydim. O anda, yüreğim, her sevilen ölüye birlikte, beni biraz daha öldüren o mesleki eziyetin yükünü de taşıyordu: Ağaoğlu Ahmed için ağlamak, içimin ferman dinlemez ihtiyacıydı. Fakat o haleti ruhiye içinde Ağaoğlu'nu yazmak, benim için bir vazife değil, çok ezici bir ceza idi. Ve ben Ağaoğlu Abdurrahman'ın elini sıkarken, bu cezaya nasıl katlanacağımı düşünüyordum”.

Bu duygular içindeki Sadullah, işi gereği diğer taraftan okuyucularının kendisine Ağaoğlu'nu soracakları, kendisinden onu

³⁰ Cumhuriyet, 20 Mayıs 1939, s.3.

anlatmasını isteyecekleri için bu vazifeyi yapmadaki mecburiyetini uzun uzun anlatmıştır. Ayrıca bu sorumluluğu yerine getirmenin dayanılmaz üzüntüsünü okuyucularla paylaşmıştır. Bu iş Sadullah için gerçekten zor bir görev olmuştur. Keza bir ölünün en yakınlarındaki insanlara onun için sorular sormanın vermiş olduğu derin üzüntüyü, hiçbir şekilde açıklayamayacağını ifadelerine eklemiştir. Neyse ki kardeş gibi sevdiği Ağaoğlu'nun çocuklarının kendiliğinden içlerini dökmeleri, Sadullah'ın bu zor vazifede kolaylık sağlamıştır.

Resim 1: Ahmed Ağaoğlu'nun cenazesi ve başucunda bekleyen çocukları Kaynak: (Tan, 20 Mayıs 1939 s. 2.)

Ahmed Ağaoğlu etrafı beş çocuğu ile çevrili bir yatağın içinde hayata gözlerini yummuştur. Her bir çocuğunun yaşamakta olduğu üzüntüyü farklı şekillerde ifade ettiklerini belirten Sadullah, yazıda bunları uzun uzadıya anlatmıştır:

“Bir köşede baba baba! Hani sen: “İnsanlar fenalık etmemelidirler!” derdin? Hani sen, fenalığın düşmanı idin? Bize nasıl fenalık ettin Baba? Nasıl? Nasıl?” diye hıçkıran Tezer, diğer bir köşede ise Ağaoğlu'nun diğer kızı Süreyya oturuyor. Süreyya ağlamıyor. Fakat göz pınarlarında birer çöl kuruluğu var. Memleketin ilk kadın avukatı olan Süreyya, bugün, ömrünün en büyük davasını kaybetmiş gibi! Elektrik mühendisi Abdurrahman'la, İç Ticaret Umum Müdür muavini Samed benim yanımdalar! Belli ki onlar, kendilerine miras kalan babalık vazifelerini başarabilmek için, iradelerinin son zerrelerini harcıyorlar.” Keza yazıdan anlaşıldığı kadarıyla Ağaoğlu, en küçük kızı Gültekin'i kardeşlerine emanet

etme hususu üzerinde epey durmuştur. Vefatının son anında dahi “*Bunu, dedi, size bırakıyorum. İçinizde benim ne kadar yerim varsa buna verin!*” tembihinde bulunduğu yazıya ilave edilmiştir. Sadullah yazısının son bölümünde Ağaoğlu’nun ölmeden önceki son ifadelerine de geniş yer vermiştir. Bu kısım Ağaoğlu’nun çocuklarına nasihatlerde bulunduğu fakat tüm okuyucuların örnek alması gereken sözlerle noktalanmıştır:

“Boynunuz eğilmesin. İnsanın boynu, yaş ağaç gibidir. Bir defa bükülünce, bir daha doğrulmaz! Yalnız maddi zevkler için boyun eğerek yaşayıp ölmek, sefil bir hakikattir. Fakat haksızlığa boyun eğmeden, kavuk sallamadan yaşayıp ölmek, insana maddi zevkler temin edemese de ihtişamlıdır”. Sadullah, yazısının en dokunaklı bölümü olarak, Ağaoğlu’nun son sözlerine de yer vermiştir: ...hemşiresine dönerek güldü: “-Öbür güne hazır ol: Eğer yanılmıyorsam, yetmiş yıllık perde, öbür gün kapanacak! Fakat sakın arkamdan ağlıyayım, üzüleyim deme. Ben mesut ölüyorum. Beş yavrum, yanı başımda. Hepsi de hayata karşı silahlı. İçimde hiçbir endişe yok. Vicdanım, hiç bir hatanın, hiçbir fenalığın azabile sızlamıyor. O anda gözleri yine doldu. Hemşiresinin elini sıkarak: Ve ben, dedi, yetmiş sene böyle rahat rahat ölebilmek için yaşadım. Muradına eren bir insanın arkasından ağlanır mı”³¹?

Naci Sadullah Tan Gazetesi’nde Ağaoğlu için iki yazı kaleme almıştır. İkinci yazısında, Ağaoğlu’nun cenazesini büyük ve saygılı bir kalabalığın takip ettiğini ve bunun çok az insan için mümkün olacağına yer vermiştir. Sadullah merasimde yaşanan ilkleri okurlarıyla paylaşmaya devam etmiş, kadınların dahi ilk defa cenazeye katıldığını eklemiştir. Merasimde gördüklerini anlatmaya devam eden Sadullah, Ağaoğlu için hazırlanan mezarın çevresinin sevenleri tarafından güllük güllüstanlık edildiğine dikkat çekmiştir. Keza kurak mezarlığın bu köşesi (mezarın olduğu bölüm) adeta çiçek bahçesini andıran Ağaoğlu’nun mezarının bulunduğu yerdir. Ağaoğlu’nu sevenlerin gönlünden kopmuş olan çelenkler ve buketlerin varlığı ile mezarın hakiki bir bahçe izlenimi verdiğini yine Sadullah’ın betimlemelerinden öğrenmekteyiz.

Ağaoğlu’nun defnedilme sürecini sırasıyla anlatan Sadullah, defin işlemin bitmesinin ardından ağlamaklı bir şekilde dikenlere basarak mezarlık kapısına giderken “arkadaşlar” diye bir ses işittiğini, vazgeçemedikleri bir adet olduğunu hemen anladığını belirtmiştir: Merasime katılanlara hitap. Mezar başında taze mezar tümseğinin hatip kürsüsüne çevrilmesiyle bağıra çağıra bilinen hakikatleri okuma işi bu Sadullah’a göre. Yine onun anlattıkları arasında hitabın sonunda ezeli

³¹ Tan, 20 Mayıs 1939, s.6.

hüküm verilirmiş: “*Sen ölmedin. Yaşıyorsun!*” ve bilinen tavsiye “*Müsterih uyu!*”³²

Dönemin basın kuruluşları ve yazarları, Ağaoğlu hakkında haberler yapıp, yazılar yazmayı adeta kendilerine görev bilmişlerdir. Bunu tetikleyen de şüphesiz Ağaoğlu'nun içlerinden biri olmasıdır. Bu sorumlukla dönemin bir diğer gazeteci, yazar ve siyasetçisi Ercüment Ekrem Talu ise, Ağaoğlu ile ilgili düşüncelerini “*Sözün Kısası*” başlığıyla gazeteye taşımıştır. Tercüman-ı Hakikatte sekreterlik yaptığı yıllarda müdürleri tarafından gönderilen, üzerine “*Basma olacak*” diye not düşülen yazıyı okumasıyla Ağaoğlu'nu tanıdığını ifade ederek anlatmaya devam etmiştir. Okunaklı olmayan kargacık burgacık diye ifade ettiği yazının birinci satırını okuyunca onda uyandırdığı heyecanı tarif etmiştir. Çok iyi yazılmış bir makale olduğunu ve kime ait olduğuna baktığında ise Ahmed Agayef imzalı olduğunu belirtmiştir. O günden sonra sürekli artan bir diyalog çerçevesinde Ağaoğlu ile dost olduğu bilgisine yazısında yer vermiştir. Ağaoğlu'ndan çok şey öğrendiğini dile getiren Talu, gazeteci gözüyle görmeyi, gazeteci kafasıyla düşünmeyi ondan öğrendiğini belirtmiştir. Fakat bu gün karşısında hürmetten başka bir şey yapamadığını ifade eden Talu, dünyadan ahirete intikal eden Ağaoğlu'nu daima aynı saygı ve hürmetle anacağını belirterek yazısını noktalamıştır³³.

Ağaoğlu'nun vefat haberini İstanbul gazetelerinden öğrenen Türk Yolu Gazetesi sahibi Rifat Yüce, bu haber ile herkesin duyduğu üzüntüyü duyduğunu ifade etmiştir. Ağaoğlu'yla beraber sürgün döneminde uzun süre beraber bulduklarını da eklemiştir. Yazısında Ağaoğlu ile ilgili hatıralarına yer veren Yüce, onun vefatının Türklük için bir kayıp olduğunu dile getirerek yazısını sonlandırmıştır³⁴.

Dönemin gazetelerine baktığımızda Tan Gazetesi'nin Ağaoğlu için yayınladığı yazının genel kanı olduğunu söyleyebiliriz. Keza Ağaoğlu mücadele, parlamento, neşriyat, üniversite âleminde durup dinlenmeden çalıştığı, hatta yaşının ilerlemiş, sıhhatinin bozulmuş olmasına rağmen, son günlere kadar dünya siyaseti hakkında cüretli ve kudretli yazılarını okuyucularına okutmuş olan Ahmed Ağaoğlu'nun ölümüyle bir “vicdani makine”nin durmuş olduğu ifade edilmiştir. Devamında onun çocuklarına, bir millet minyatürü demek olan ailesine hitap eden son sözlerinde bütün vatandaşlarının da hisse alacakları bir vasiyet gizlidir: “*fevkalade hadiseler karşısında fazla teessüre kapılmamak, metin olmak ve birliği, beraberliği*”

³² Tan, 21 Mayıs 1939, s. 10.

³³ Son Posta, 21 Mayıs 1939, s.2.

³⁴ Türk Yolu, 23 Mayıs 1939, s.1.

*elden bırakmamak*³⁵. Ağaoğlu'nun hayatından özümşenen bu cümlelerin bir millet için temel gayeler arasında yer alması ve daima korunması gerektiğine işaret edilmiştir.

Bütün bu hadiseler, yazılanlar ve Ağaoğlu'nun cenaze merasimine gösterilen ilgi, elbette ki onun ailesini gururlandırmıştır. Babalarına gösterilen bu saygıya teşekkür etmeleri Ağaoğlu'nun çocuklarının inceliklerini göstermiştir. Ağaoğlu ailesi, Ahmed Ağaoğlu'nun vefatıyla üzüntülerini paylaşan, cenaze merasimine katılan, özellikle dönemin İstanbul Valisi Lütü Kırdar olmak üzere bütün dostlarına, fikir ve kalem arkadaşlarına, öğrencilerine, Çapa Kız Öğretmen Okulu'na, çelenk gönderen resmi kurum ve özel kişilere, memleketin çeşitli yerlerinden telgrafla gösterilen ilgiye sonsuz minnet ve teşekkürlerini Cumhuriyet Gazetesi aracılığıyla iletmişlerdir. Ayrıca Ağaoğlu'nun bütün rahatsızlıklarında olduğu gibi son rahatsızlığında da yalnız ilim ve mesleki becerileriyle değil bütün kalpleri ile bir kardeş gibi kendisini kurtarmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu süreçte çok muhterem Profesör Akil Muhtar ve Nihad Reşad'a ve Ağaoğlu'na hizmet eden bir oğul muhabbetiyle son dakikasına kadar yanında bulunan Doktor Hasan Ferid'e derin minnet ve teşekkürlerini sunmuşlardır³⁶.

Sonuç

Ahmed Ağaoğlu'nun vefatına dönemin basını büyük ilgi göstermiştir. Hayatında büyük yer verdiği basın-yayın faaliyetleri, bu kez Ağaoğlu'nun vefatını konu edinmiştir. Dönemin birçok gazetesi Ağaoğlu'nun vefatı ve vefatına dair haberlere sayfasında yer vermiştir. Bunda hiç şüphe yok ki Ağaoğlu'nun yazar ve gazeteci kimliği etkili olmuştur. Keza Ağaoğlu, döneminin basın-yayın hayatında müstesna bir yere sahiptir.

Ağaoğlu hakkında haber ve yazılar yayımlayan gazetelere baktığımızda, hemen hepsi onun vefatının basın camiası için büyük bir kayıp olduğu yönünde yazılar yayınlamıştır. Bu yazıların dikkat çeken tarafı vefat haberini hemen hepsinin aynı duygu ve düşüncelerle duyurmaları olmuştur. Ayrıca meslektaşları Ağaoğlu'ndan doğan boşluğu, ona duydukları vefa borcunun bir gereği olarak gazete sayfalarında ifade etmişlerdir. Bu bağlamda yazılar sadece Ağaoğlu'nun vefat ettiği günde ve vefat haberi üzerine olan yazılar değil, vefatını takip eden günlerde ve onun düşünce hayatı, hatıraları ve hayatından kesitlerin okuyucuyla paylaşıldığı

³⁵ Ulus, 21 Mayıs 1939, s. 2.

³⁶ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1939, s.4.

yazılar olmuştur. Bu yazıların arasında Ağaoğlu'nun düşünür, yazar vs. kişiliğinin yanı sıra karakterli kişiliği de ön plana çıkmıştır. Birçok yazara göre; Ağaoğlu, Türk düşünce ve siyasal hayatında büyük yere sahip aydınlarımızdan olmasının yanı sıra her yönüyle örnek alınması gereken bir "*insan*" dır.

Kaynaklar

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

İkdam Gazetesi

Son Posta Gazetesi

Son Telgraf Gazetesi

Tan Gazetesi

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi

Tük Yolu Gazetesi

Ulus Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi

Tetkik Eserler

AĞAOĞLU, A., (2013). *Üç Medeniyet*, Doğu Kitabevi, İstanbul.

AĞAOĞLU, S., (1998). *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, S., (2017). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 204.

AKYOL, T., (2009). “*Liberalizm ve Milliyetçilik*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları, Cilt:4, İstanbul.

COŞAR, S., (2009). “*Ahmed Ağaoğlu*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları, Cilt:7, İstanbul.

ÜSTEL F., (2010). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

YÜCE, N., (1988). “*Ağaoğlu Ahmed (1869-1939) Türk Gazetecisi ve Siyaset Adamı*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:1, İstanbul.